

POZIOM I STRUKTURA PRZYCHODÓW, KOSZTÓW I WYNIKÓW FINANSOWYCH W PRZEDSIĘBIORSTWACH HODOWLANYCH W LATACH 1997-2007

Henryk Runowski

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie

Kierownik: prof. dr hab. Wojciech Ziętara

Słowa kluczowe: przychody, koszty, wyniki finansowe, przedsiębiorstwa hodowlane
Key words: incomes, costs, financial results, breeding companies

S y n o p s i s. W artykule przedstawiono wyniki badań dotyczących zmian w poziomie i strukturze przychodów, kosztów i wyników finansowych przedsiębiorstw hodowli roślin i zwierząt Agencji Nieruchomości Rolnych w latach 1997-2007. W badanym okresie odnotowano realny wzrost wymienionych kategorii ekonomicznych. Z uwagi na to, że przychody rosły szybciej niż koszty, wyniki finansowe (zysk netto) uległy znacznej poprawie. Szczególnie wyraźny ich wzrost nastąpił wraz z wejściem Polski do Unii Europejskiej, to jest od 2004 roku.

WPROWADZENIE

Prowadzenie działalności produkcyjnej wiąże się z ponoszeniem kosztów i osiąganiem przychodów. Te dwa obszary działalności są ze sobą ściśle powiązane, nie można bowiem osiągać przychodów bez ponoszenia kosztów, ale też różnią się one istotnie [Czubakowska i in. 2009]. Różni je przede wszystkim czas i przestrzeń. Przychody są osiągane na zewnątrz przedsiębiorstwa, chociaż sama produkcja ma charakter wewnętrzny i jest rezultatem zaangażowania czynników wytwórczych będących w posiadaniu przedsiębiorstwa, w tym nabytych środków obrotowych w celu uruchomienia i zrealizowania produkcji. Jednak dopiero po sprzedaży uzyskanych produktów na rynku w przedsiębiorstwie mogą się pojawić przychody. Można zatem powiedzieć, że przychody są kategorią zewnętrzną względem przedsiębiorstwa. Z kolei koszty są ponoszone w przedsiębiorstwie i można je uznać za kategorię wewnętrzną. Kosztem jest suma nakładów pracy żywej i uprzedmiotowionej zaangażowanych w procesie produkcyjnym. Z punktu widzenia kategorii czasu, koszty są kategorią pierwotną w stosunku do przychodów. Występuje przesunięcie w czasie fazy ponoszenia kosztów i fazy osiągania przychodów. W rolnictwie to przesunięcie w czasie może sięgać od kilku dni (produkcja mleka, jaj) do kilku miesięcy (chów trzody chlewnej, produkty roślinne), a nawet kilkunastu miesięcy (chów bydła mięsnego). Cykle operacji gospodarczych w przedsiębiorstwie stale się powtarzają i występują jednocześnie w różnych sta-

diach, a więc wzajemnie się nakładają [Bień 1999]. W produkcji zwierzęcej można okres zwrotu nakładów skrócić przez wdrożenie potokowego (rytmicznego) charakteru produkcji, który polega na uruchamianiu tych samych procesów produkcyjnych w niedużych przesunięciach czasowych (np. w odstępach miesięcznych kierujemy do opasu kolejne sztuki młodego bydła). W produkcji roślinnej możliwości w tym zakresie są mniejsze, ale również istnieją. Wprowadzenie do uprawy roślin jarych powoduje skrócenie czasu zamrożenia środków finansowych w stosunku do uprawy roślin ozimych. Do tej pory koncentrowaliśmy się wyłącznie na sferze produkcyjnej. Należy jednak zauważyć, że przedsiębiorstwo może realizować przychody z innych niż produkcja rodzajów działalności, np. finansowej, czy pozostałej działalności operacyjnej. Podobnie, po stronie kosztów, wykorzystując efekt zjawiska substytucji można zrealizować produkcję, stosując różne kompozycje nakładów (kosztów). Z przedstawionej specyfiki przychodów i kosztów wynika, że w procesie zarządzania nimi pojawia się wiele wariantów decyzyjnych [Rutkowski 2000]; dotyczy to również gospodarowania wynikiem finansowym [Franc-Dąbrowska 2006]. Od trafności ich wyboru zależy poziom osiąganego w przedsiębiorstwie wyniku finansowego. Celowe jest zatem badanie zmian w dynamice i strukturze przychodów i kosztów oraz wynikach finansowych przedsiębiorstw [Wyszkowska 1996, Grontkowska 2007, Helta, Świtłyk 2008, Wilczyński 2008]. Dotyczy to również przedsiębiorstw hodowlanych Agencji Nieruchomości Rolnych (ANR).

CEL I METODY BADAŃ

Celem badań jest określenie poziomu i kierunków zmian w przychodach i kosztach oraz wynikach finansowych przedsiębiorstw rolnych, na przykładzie spółek hodowlanych Agencji Nieruchomości Rolnych. Przedsiębiorstwa te funkcjonują w formie jednoosobowych spółek z ograniczoną odpowiedzialnością i prowadzą hodowlę twórczą i zachowawczą roślin i zwierząt [Helta, Świtłyk 2008, Runowski 1997]. W każdym roku badań w celu zachowania porównywalności wyników analizą objęto te same 51 przedsiębiorstw. Badaniami objęto lata 1997-2007. Okres ten można podzielić na 2 podokresy, biorąc pod uwagę stan sytuacji ekonomicznej w polskim rolnictwie – lata 1997-2003 (mało korzystna sytuacja ekonomiczna) oraz lata 2004-2007, obejmujący okres po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej (wyraźna poprawa sytuacji ekonomicznej). Wyznacznikiem drugiego wyróżnionego okresu jest nie tylko pojawienie się dopłat bezpośrednich dla gospodarstw i innych funduszy unijnych, ale także wyjątkowo korzystny w tym czasie układ zewnętrznych i wewnętrznych czynników ekonomicznych (wzrost popytu na produkty rolne i żywnościowe na rynku wewnętrznym i europejskim, w tym niemieckim, nieurodzaj w produkcji roślinnej w wymiarze światowym i związany z tym powszechny wzrost cen rolniczych produktów roślinnych i mleka). W odniesieniu do grupy badanych przedsiębiorstw należy także wymienić utrzymanie do 2007 roku dotacji z Funduszu Postępu Biologicznego na dofinansowanie kosztów hodowli roślin i zwierząt, a także kontynuowanie zapoczątkowanych w 2001 roku dopłat do kapitału spółek hodowlanych, z przeznaczeniem na dofinansowanie programów inwestycyjnych.

Materiał źródłowy do badań pochodził ze sprawozdań finansowych analizowanych przedsiębiorstw i sprawozdań zarządów z działalności w poszczególnych latach. Zebrane dane poddano obróbce statystycznej i ocenie merytorycznej. W analizie materiału badawczego wykorzystano metody statystyki tabelarycznej, metodę graficzną oraz metodę korelacji i regresji prostoliniowej. Metodę korelacji zastosowano do oceny siły związku między badany-

mi kategoriami ekonomicznymi (przychody ogółem, koszty ogółem, wyniki finansowe zysk/strata netto) a analizowanymi zmiennymi niezależnymi, przy czym w artykule są podane tylko te związki, które charakteryzowały się najwyższymi i statystycznie istotnymi współczynnikami korelacji. Metodę regresji prostoliniowej zastosowano do wyznaczenia funkcji tendencji rozwojowej, przyjmując jako zmienne zależne odpowiednio: przychody ogółem, koszty ogółem i wyniki finansowe, zaś jako zmienną niezależną czas. Istotność regresji oceniano na podstawie testu t-Studenta (przy założeniu poziomu istotności $\alpha = 0,05$).

POZIOM I STRUKTURA PRZYCHODÓW

Prawidłowe określenie istoty przychodów wymaga rozpatrzenia różnych rodzajów działalności, będących źródłem ich pozyskiwania. Inaczej bowiem należy postrzegać przychody ze sprzedaży zbędnego majątku trwałego, czy otrzymane dotacje, a inaczej przychody ze sprzedaży produktów, usług, czy towarów i materiałów.

W tabeli 1 przedstawiono wartość przychodów osiągniętych z różnych źródeł w badanych przedsiębiorstwach w latach 1997-2007. Wynika z nich, że w badanym okresie przychody ze sprzedaży produktów wzrosły w ujęciu nominalnym o około 80%. Wzrost ten był wyższy niż obliczony za ten okres

Tabela 1. Przychody w przedsiębiorstwach (średnio na przedsiębiorstwo) w latach 1997-2007

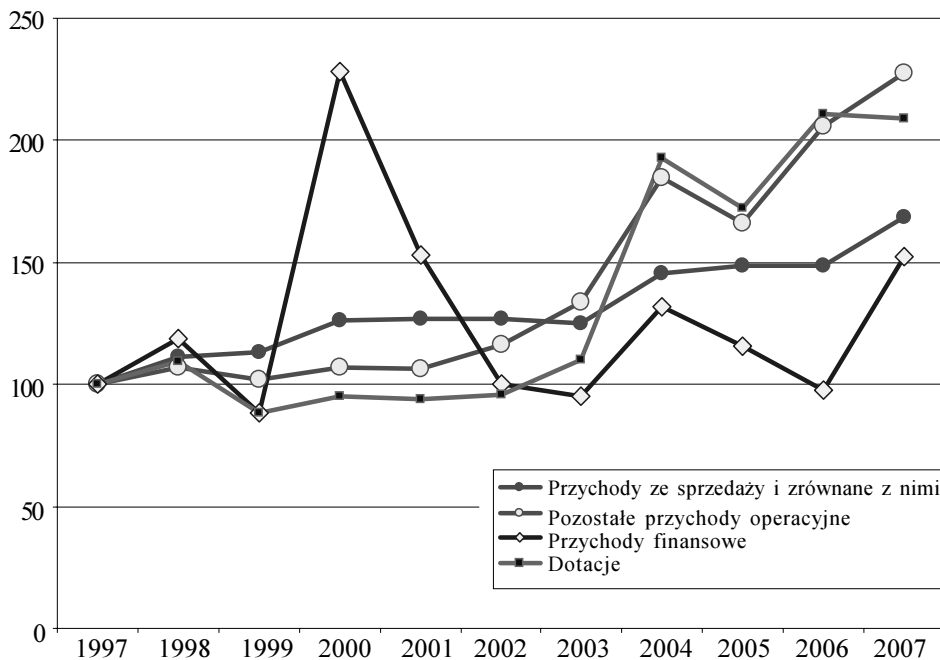
Wyszczególnienie	Wartość w roku [tys. zł]										
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
A. Przychody ze sprzedaży i zrównane z nimi	7321,8	8153,8	8303,9	9253,7	9295,0	9294,3	9141,5	10673,1	10901,6	10864,6	12331,5
przychody ze sprzedaży produktów	5825,7	6182,7	6259,2	7096,3	7091,7	6846,8	6921,0	7991,2	9063,1	9225,4	10460,4
zmiana stanu produktów (+,-)	176,3	56,1	-11,3	223,7	114,4	154,7	-45,9	256,9	255,8	3,8	179,7
koszty wytworzenia świadczeń na własne potrzeby jednostki	119,2	136,6	145,6	183,7	241,6	230,4	199,0	242,2	201,7	193,2	149,3
przychody ze sprzedaży towarów i materiałów	1200,7	1778,4	1910,4	1750,0	1847,3	2062,4	2066,8	2182,8	1381,0	1442,1	1542,2
B. Pozostałe przychody operacyjne	923,8	989,9	944,6	987,8	979,8	1076,6	1236,9	1704,9	1536,5	1902,2	2105,0
Zysk ze zbycia niefinansowych aktywów trwałych	81,4	91,3	109,9	142,4	118,3	125,6	155,3	100,5	79,2	87,4	223,6
dotacje	683,4	747,4	605,5	649,1	640,3	655,1	751,8	1319,3	1176,2	1440,2	1429,2
inne przychody operacyjne	159,0	151,3	229,2	196,4	221,2	295,9	329,8	285,1	281,1	374,7	452,2
C. Przychody finansowe	81,1	96,1	71,5	185,3	124	81,2	77,1	106,8	93,7	79,4	123,7
dywidendy i udziały w zyskach	0,4	0,5	0,7	0,4	0,9	0,6	0,7	0,7	0,8	1,1	0,8
odsetki uzyskane	71,2	72,9	48,3	87,8	100,8	69,8	51,2	72,7	87,4	70,5	110,9
inne	9,6	22,7	22,5	97,2	22,3	10,8	25,1	33,4	5,5	7,8	12
D. Zyski nadzwyczajne	23	8,2	6,8	75,1	40,3	53,9	10,5	12,5	7,2	4,6	21,2
Razem przychody	8349,7	9248,0	9326,8	10501,9	10439,1	10506,0	10466,0	12497,3	12539,0	12850,8	14581,4

Źródło: opracowanie własne.

skumulowany wskaźnik inflacji (52,3%). Przychody ze sprzedaży towarów i materiałów wykazały mniejszą dynamikę wzrostu (wzrost o 28%). Warto zwrócić uwagę na to, że przychody z pozostałej działalności operacyjnej wzrosły w badanym okresie w większym stopniu niż przychody ze sprzedaży i zrównane z nimi (rys. 1). Wśród przychodów z pozostałej działalności operacyjnej, zanotowano ponad 2-krotny wzrost wpływów z dotacji i 2,7-krotny wzrost zysku ze zbycia środków trwałych. Znaczący wzrost dotacji począwszy od 2004 roku jest wynikiem dodatkowych wpływów z tego tytułu w związku z wejściem Polski do Unii Europejskiej, głównie w formie dopłat bezpośrednich. Duże znaczenie dopłat bezpośrednich w kształtowaniu sytuacji ekonomiczno-finansowej przedsiębiorstw rolniczych potwierdzają również inne badania [Kołoszko-Chomentowska 2006, Helta, Świtłyk 2008]. Z kolei wzrost zysku ze sprzedaży środków trwałych był skutkiem realizowanego w badanych spółkach od 2001 roku programu inwestycyjnego [Runowski 2002, Helta, Świtłyk 2008], finansowanego ze znacznym (do 75% wartości inwestycji) udziałem Agencji Nieruchomości Rolnych i wyprzedaży zbędnych maszyn i urządzeń po cenach wyższych od ich wartości księgowej. Działanie takie pozwalało z jednej strony „oczyszczyć” przedsiębiorstwa ze zużytych technicznie i moralnie jednostek maszynowych i ciągników, z drugiej zaś zwiększyć poziom funduszy własnych, z przeznaczeniem na sfinansowanie inwestycji.

Pozytywną tendencję odnotowały badane przedsiębiorstwa w przychodach finansowych, głównie z tytułu uzyskanych odsetek od lokat terminowych. Jednak skala tych przychodów była nieznaczna.

W celu syntetycznej oceny zmian przychodów ogółem w badanych przedsiębiorstwach wyznaczono prostoliniową funkcję trendu. Jej postać opisuje równanie:

Rysunek 1. Dynamika przychodów [%] w latach 1997-2007 (1997 = 100)
Źródło: badania własne.

$$y = 7790,02 + 539,33 \times t$$

$$R^2 = 0,8904$$

gdzie:

y – wartość przychodów ogółem [tys. zł],

t – kolejny numer analizowanego okresu,

R^2 – współczynnik determinacji.

Obliczona regresja (przy poziomie istotności $\alpha = 0,05$) jest statystycznie istotna, obliczona wartość testu t-Studenta wynosi 8,064 i jest większa niż wartość tablicowa testu (3,250). Z równania tendencji rozwojowej wynika, że przychody spółek wzrastały o około 540 tys. zł w skali roku.

Z wykonanego rachunku korelacji¹ wynika, że wartość przychodów ogółem była dodatnio skorelowana z takimi czynnikami, jak: wartość aktywów ogółem ($r = 0,8665$), w tym z wartością aktywów trwałych ($r = 0,7221$) i aktywów obrotowych ($r = 0,8747$), wartość kapitałów własnych ($r = 0,8094$), zobowiązania krótkoterminowe ($r = 0,7238$), koszty ogółem ($r = 0,9934$) i liczba zatrudnionych ($r = 0,6807$). Wartości obliczonych współczynników były statystycznie istotne.

Z analizy struktury przychodów (tab. 2) wynika, że główna pozycja dotyczy przychodów ze sprzedaży i zrównanych z nimi (87,7% w 1997 i 84,6% w 2007 roku), przy czym najniższy poziom (84,5%) wystąpił w 2006 roku, a najwyższy (89,0%) w 1999 i 2001 roku. Kolejne miejsce zajmowały pozostałe przychody operacyjne (od 9,4% w latach 2000-2001 do 14,8% w 2006 roku), a wśród nich głównie dotacje. Pomimo tego, że w kolejnych analizowanych latach znaczenie do-

¹ wartość krytyczna współczynnika korelacji przy poziomie istotności $\alpha = 0,05$ wynosi 0,6614

Tabela 2. Struktura przychodów w przedsiębiorstwach w latach 1997-2007

Wyszczególnienie	Wielkość w roku [%]										
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
A. Przychody ze sprzedaży i zrównane z nimi	87,7	88,2	89,0	88,1	89,0	88,5	87,3	85,4	86,9	84,5	84,6
przychody ze sprzedaży produktów	69,8	66,9	67,1	67,6	67,9	65,2	66,1	63,9	72,3	71,8	71,7
zmiana stanu produktów (+,-)	2,1	0,6	-0,1	2,1	1,1	1,5	-0,4	2,1	2,0	0,0	1,2
koszt wytworzenia świadczeń na własne potrzeby jednostki	1,4	1,5	1,6	1,7	2,3	2,2	1,9	1,9	1,6	1,5	1,0
przychody ze sprzedaży towarów i materiałów	14,4	19,2	20,5	16,7	17,7	19,6	19,7	17,5	11,0	11,2	10,6
B. Pozostałe przychody operacyjne	11,1	10,7	10,1	9,4	9,4	10,2	11,8	13,6	12,3	14,8	14,4
zysk ze zbycia niematerialnych aktywów trwałych	1,0	1,0	1,2	1,4	1,1	1,2	1,5	0,8	0,6	0,7	1,5
dotacje	8,2	8,1	6,5	6,2	6,1	6,2	7,2	10,6	9,4	11,2	9,8
inne przychody operacyjne	1,9	1,6	2,5	1,9	2,1	2,8	3,2	2,3	2,2	2,9	3,1
C. Przychody finansowe	1,0	1,0	0,8	1,8	1,2	0,8	0,7	0,9	0,7	0,6	0,8
dywidendy i udziały w zyskach	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
odsetki uzyskane	0,9	0,8	0,5	0,8	1,0	0,7	0,5	0,6	0,7	0,5	0,8
inne	0,1	0,2	0,2	0,9	0,2	0,1	0,2	0,3	0,0	0,1	0,1
D. Zyski nadzwyczajne	0,3	0,1	0,1	0,7	0,4	0,5	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
Razem przychody	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne.

tacji do hodowli roślin i zwierząt malało, szczególnie w okresie po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, to jednak na skutek wprowadzenia w 2004 roku dopłat bezpośrednich i dopłat do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), udział dotacji ogółem w przychodach przedsiębiorstw w ostatnich latach badanego okresu był wyższy niż w początkowym (odpowiednio od 6,1 do 8,2% w okresie 1997-2003 oraz od 9,4 do 11,2% przychodów ogółem w okresie 2004-2007). W kwotach bezwzględnych dotacje ogółem zwiększyły się z 605,5 tys. zł w 1999 roku do ponad 1400 tys. zł w latach 2006-2007 (tab. 1).

Przychody finansowe, pomimo tendencji wzrostowej w całym badanym okresie nie stanowiły w badanych spółkach znaczącego źródła przychodów. Ich udział bowiem nie przekraczał 1,8% przychodów ogółem. Podobnie, jako nieznaczące (0,7% i poniżej) w przychodach ogółem należy ocenić zyski nadzwyczajne. Z przeprowadzonej analizy wynika, że dominującym źródłem przychodów w badanych przedsiębiorstwach były przychody operacyjne, w tym przychody ze sprzedaży i zrównane z nimi. Te ostatnie są wyraźnie uzależnione od koniunktury rynkowej oraz cen skupu. Na tej podstawie można przewidywać, że znaczny spadek cen skupu produktów roślinnych oraz mleka w 2008 roku wpłynie negatywnie na poziom przychodów ze sprzedaży i tym samym pogorszy wyniki finansowe przedsiębiorstw, głównie tych nastawionych na produkcję towarową zbóż i mleka.

POZIOM I STRUKTURA KOSZTÓW

W tabeli 3 przedstawiono kształtowanie się kosztów w badanych przedsiębiorstwach w latach 1997-2007. Wynika z nich, że w okresie tym koszty ogółem wzrosły odpowiednio z 8,2 do 13,4 mln zł, tj. o 64%. Jest to wzrost nieco wyższy (o około 11 p.p.) niż obliczony za ten okres skumulowany wskaźnik inflacji. W analizowanym okresie koszty działalności operacyjnej wzrosły z 7,9 do 12,8 mln zł. Z kolei pozostałe koszty operacyjne zwiększyły się z 64,8 do 341,1 tys. zł, przy czym najwyższa wartość tej grupy kosztów wystąpiła w 2006 roku (436,1 tys. zł). Ich pozycja w kosztach ogółem w całym badanym okresie nie była znacząca. Należy jednak zauważyć dużą dynamikę ich wzrostu – w stosunku do 1997 roku wzrosły ponad 5-krotnie (rys. 2). Niewielki wzrost (o 31%) odnotowano w przypadku kosztów finansowych, które zwiększyły się ze 177,6 tys. zł w 1997 r. do 232,2 tys. zł w 2007 r., przy czym najniższa ich wartość wystąpiła w 2005 roku (106,7 tys. zł), a najwyższa w 1998 i 2003 roku (ponad 250 tys. zł).

Oceniając znaczenie poszczególnych rodzajów kosztów w ekonomice badanych przedsiębiorstw należy stwierdzić, że dominujące znaczenie miały koszty działalności operacyjnej. Stanowiły one bowiem odpowiednio 97% w 1997 r. i ponad 95% w 2007 r. kosztów ogółem. Charakterystyczne jest to, że udział ten utrzymywał się na wymienionych poziomach we wszystkich latach analizy. Oznacza to, że ta grupa kosztów ma rozstrzygające znaczenie dla ekonomiki badanych przedsiębiorstw. Na pozostałe koszty operacyjne, jak i finansowe przypada niecałe 5% kosztów ogółem. Relatywnie niewielki na tle innych rodzajów przedsiębiorstw funkcjonujących poza rolnictwem jest udział kosztów finansowych. Badane przedsiębiorstwa są w niewielkim stopniu zadłużone i funkcjonują głównie w oparciu o przychody osiągane z własnej działalności. Z kolei zrealizowane inwestycje były finansowane z dopłat do kapitału (do 75%) przez właściciela spółek, czyli Agencję Nieruchomości Rolnych i tylko w 1/4 z własnych wypracowanych lub pożyczonych środków finansowych.

Tabela 3. Koszty w przedsiębiorstwach (średnio na przedsiębiorstwo) w latach 1997-2007

Wyszczególnienie	Wartość w roku [tys. zł]										
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
A. Koszty działalności operacyjnej	7 920,6	8 917,3	9 118,4	9 696,1	9 870,8	9 895,4	9 870,1	11 029,8	11 243,2	11 552,5	12 814,7
amortyzacja	415,4	486,0	517,2	572,0	623,8	691,0	746,8	851,8	933,6	1 012,2	1 118,6
zużycie materiałów i energii	3 167,0	3 106,7	3 109,8	3 666,2	3 796,1	3 733,8	3 724,8	4 645,4	4 965,1	5 058,0	5 502,2
usługi obce	496,3	591,7	654,2	738,8	786,0	871,2	848,0	998,1	1 078,5	1 121,9	1 348,5
podatki i opłaty	378,8	434,7	434,7	405,7	294,3	298,5	268,7	282,9	299,7	267,6	281,2
wynagrodzenia	1 803,9	2 016,9	2 360,1	2 367,6	2 406,1	2 319,4	2 215,8	2 327,7	2 375,0	2 437,9	2 726,7
ubezpieczenia społeczne i inne świadczenia	753,8	884,1	548,3	573,1	575,0	554,7	538,6	557,2	570,3	579,9	632,9
pozostałe koszty rodzajowe	202,4	236,7	229,4	223,6	250,1	198,6	221,3	233,5	259,8	280,1	350,1
wartość sprzedanych towarów i materiałów w cenie zakupu	702,8	1 160,3	1 264,7	1 149,1	1 139,3	1 228,3	1 306,2	1 133,1	761,4	794,9	854,5
B. Pozostałe koszty operacyjne	64,8	65,4	105,9	129,2	129,8	231,0	165,7	325,8	291,5	436,1	341,1
strata ze zbycia niefinansowych aktywów trwałych	1,0	0,9	11,8	7,2	8,8	13,9	13,3	8,5	10,2	3,1	2,0
inne koszty operacyjne	63,9	64,6	94,1	122,0	121,0	217,1	152,4	317,3	281,4	433,0	339,1
C. Koszty finansowe	177,6	257,9	191,7	247,0	205,1	155,5	256,2	145,5	106,7	141,1	232,2
odsetki do zaplacenía	30,4	72,9	25,3	35,2	117,5	113,2	99,6	90,9	74,4	78,2	68,0
strata ze zbycia inwestycji	-	-	-	0,6	-	-	115,8	0,0	-	-	-
inne	147,2	185,1	166,4	211,3	87,6	42,2	40,7	54,6	32,3	62,9	164,1
D. Straty nadzwyczajne	2,6	14,7	4,3	56,8	20,7	44,1	5,0	5,0	1,7	0,5	2,1
E. Obowiązkowe obciążenia wyniku finansowego	27,3	5,8	-6,8	19,1	15,0	29,6	32,2	2,6	43,5	37,0	36,6
podatek dochodowy od osób prawnych i fizycznych	27,3	5,8	-6,8	18,9	14,6	29,4	31,6	1,6	43,5	35,8	35,8
inne obowiązkowe obciążenia	-	-	0,0	0,2	0,5	0,3	0,6	1,0	0,0	1,2	0,8
Razem koszty	8 192,9	9 261,1	9 413,5	10 148,2	10 241,4	10 355,6	10 329,2	11 508,7	11 686,6	12 167,2	13 426,7

Źródło: opracowanie własne.

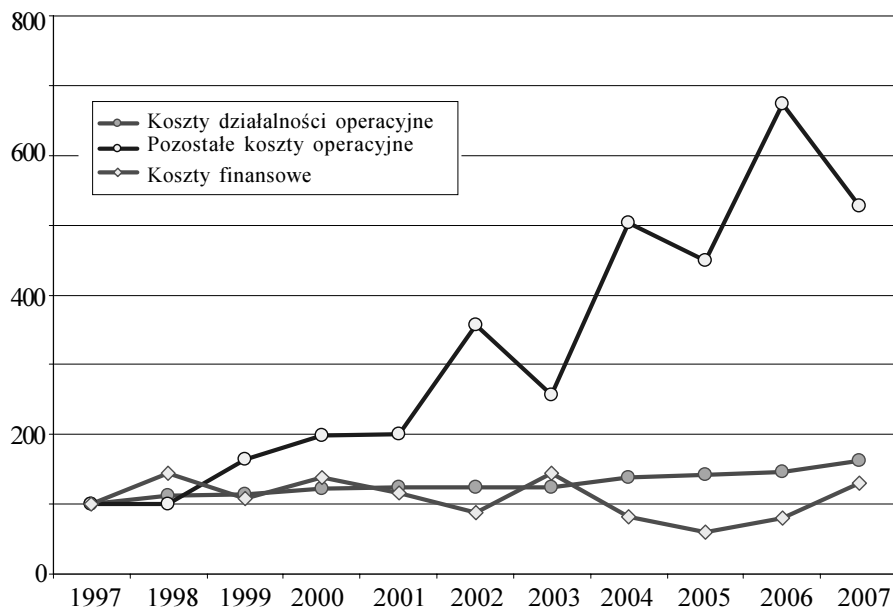
W tabeli 4 przedstawiono zmiany w strukturze kosztów działalności operacyjnej w badanym okresie. Najważniejsza pozycja dotyczy zużycia materiałów i energii (40% w 1997 r. i 42,9% w 2007 r.). W badanym okresie obserwuje się pewne zróżnicowanie udziału kosztów zużycia materiałów i energii w kosztach działalności operacyjnej (od 34,1% w 1999 roku do 44,2% w 2005 roku). Jest to związane z narastającym w badanym okresie zakresem prowadzonych remontów bieżących budynków gospodarczych oraz wzrostem cen paliw i energii. Drugą pozycję kosztów pod względem ich udziału stanowią wynagrodzenia z pochodnymi. Pozytywnym zjawiskiem, jakie należy tu odnotować jest zmniejszenie się ich udziału w kosztach operacyjnych w badanym okresie (z 32,3% w 1997 r. do 26,2% w 2007 r.), pomimo ich wzrostu w ujęciu wartościowym. Tendencja spadkowa udziału kosztów pracy w kosztach ogółem jest rezultatem zachodzącej substitucji nakładów pracy żywej pracą uprzedmiotowioną. W analizowanym okresie nastąpił spadek zatrudnienia (ze 163 osób w 1997 roku do 91 osób w 2007 roku średnio na spółkę). Tym samym mimo znaczącego wzrostu jednostkowych kosztów pracy (z 11 tys. zł na zatrudnionego w 1997 roku do 30 tys. zł w 2007 roku) udział kosztów wynagrodzeń w końcu badanego okresu był niższy niż na jego początku.

Zmniejszającemu się udziałowi kosztów wynagrodzeń towarzyszył w badanym okresie wzrost udziału kosztów amortyzacji, która jest finansowym wyrazem zaangażowania w procesie produkcji środków trwałych oraz wzrost udziału kosztów usług obcych. Wzrost znaczenia kosztów usług obcych świadczy o tym, że zarządy spółek poszukują bardziej elastycznych, niż umowa o pracę, form korzystania z pracy żywej. Zmiana umów o pracę na umowy z osobami prowadzącymi działalność gospodarczą pozwala uniknąć problemów związanych z respekowaniem przepisów kodeksu pracy, szczególnie w produkcji zwierzęcej, gdzie konieczne jest wykonywanie pracy zarówno w dni powszednie, jak i świąteczne, a także w różnych porach dnia. Zjawisko zmiany formy zatrudnienia pracowników z umów o pracę na umowy z pracownikami podejmującymi działalność gospodarczą można oceniać różnie. Zmiana taka jest korzystna z punktu widzenia interesu ekonomicznego i organizacyjnego przedsiębiorstwa, natomiast w

Tabela 4. Struktura kosztów działalności operacyjnej w latach 1997-2007

Wyszczególnienie	Wielkość w roku [%]										
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Amortyzacja	5,2	5,5	5,7	5,9	6,3	7,0	7,6	7,7	8,3	8,8	8,7
Zużycie materiałów i energii	40,0	34,8	34,1	37,8	38,5	37,7	37,7	42,1	44,2	43,8	42,9
Usługi obce	6,3	6,6	7,2	7,6	8,0	8,8	8,6	9,0	9,6	9,7	10,5
Podatki i opłaty	4,8	4,9	4,8	4,2	3,0	3,0	2,7	2,6	2,7	2,3	2,2
Wynagrodzenia i pochodne	32,3	32,5	31,9	30,3	30,2	29,0	27,9	26,2	26,2	26,1	26,2
Pozostałe koszty rodzajowe	2,6	2,7	2,5	2,3	2,5	2,0	2,2	2,1	2,3	2,4	2,7
Wartość sprzedanych towarów i materiałów w cenie zakupu	8,9	13,0	13,9	11,9	11,5	12,4	13,2	10,3	6,8	6,9	6,7
Razem koszty działalności operacyjnej	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Rysunek 2. Dynamika kosztów [%] w latach 1997-2007 (1997 = 100)

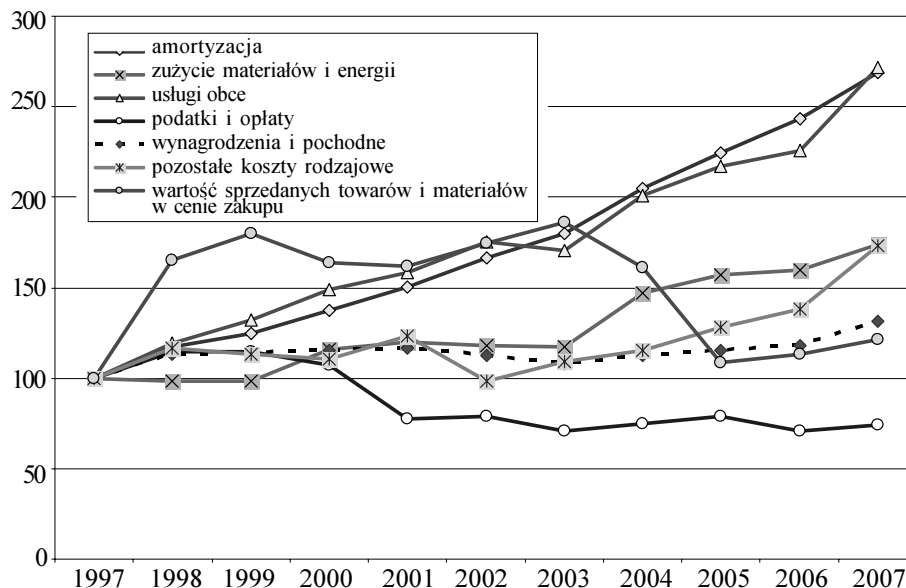
Źródło: badania własne.

dłuższej perspektywie jest niekorzystna z punktu widzenia zdobyczy socjalnych pracowników (często brak urlopów, nienormowany czas pracy, nieskorzystanie ze zwolnień lekarskich). Jest to zjawisko coraz powszechniejsze nie tylko w rolnictwie, ale i w innych działach gospodarki.

Należy zauważyć, że poszczególne rodzaje kosztów operacyjnych w badanym okresie wzrosły w różnym tempie (rys. 3). Wyraźny (prawie 3-krotny) był wzrost kosztów amortyzacji oraz usług obcych. Jest to konsekwencją realizowanego w badanych spółkach programu inwestycyjnego oraz prowadzonych remontów majątku trwałego, głównie budynków i budowli. Koszty wynagrodzeń wzrosły w badanym okresie z 1,8 do 2,7 mln zł. Oznacza to, że wydatki na wynagrodzenia wzrosły w badanym okresie w tempie zbliżonym do skumulowanego wskaźnika inflacji. Ocena zmian kosztów zatrudnienia jest utrudniona, ponieważ w części spółek, szczególnie w produkcji mleka, w badanym okresie dokonano zmian formy zatrudnienia, z umowy o pracę na umowy z byłymi pracownikami, którzy po zarejestrowaniu własnej działalności gospodarczej, wykonywali tę samą pracę, ale na zasadzie usługowej, a nie jak wcześniej na podstawie umowy o pracę. Ujmując jednak łącznie koszty wynagrodzeń z pochodnymi i koszty usług obcych daje się zauważyć niewielkie różnice w udziale tych kosztów w początkowym i końcowym okresie analizy. W 1997 r. omawiane pozycje kosztów stanowiły łącznie 38,6%, natomiast w 2007 r. 36,7% kosztów ogółem. Takie pozycje kosztów jak podatki i opłaty oraz koszty ubezpieczeń społecznych (zmiana formy zatrudnienia) w ujęciu bezwzględny były w 2007 r. mniejsze niż w 1997 r.

Zmiany kosztów ogółem w badanych przedsiębiorstwach w analizowanym okresie opisuje następująca funkcja trendu:

$$y = 8165,80 + 413,54 \times t \quad R^2 = 0,9117$$

Rysunek 3. Dynamika (%) kosztów działalności operacyjnej w latach 1997-2007 (1997 = 100)
Źródło: badania własne.

gdzie:

y – koszty ogółem [tys. zł],

t – kolejny numer analizowanego okresu,

R^2 – współczynnik determinacji.

Wynika z niej, że średniorocznie koszty ogółem wzrastały o około 414 tys. zł, a więc rosły wartościowo wolniej niż przychody ogółem, co zostało wcześniej dostrzeżone na podstawie analizy tabelarycznej. Obliczona regresja (przy poziomie istotności $\alpha = 0,05$) jest statystycznie istotna, obliczona wartość testu t-Studenta wynosi 9,090 i jest większa niż wartość tablicowa testu (3,250).

Wartość kosztów ogółem jest dodatnio skorelowana z takimi czynnikami, jak: wartość aktywów ogółem ($r = 0,8412$), w tym z wartością aktywów trwałych ($r = 0,7020$) i obrotowych ($r = 0,8480$), wartość kapitałów własnych ($r = 0,7719$), zobowiązania krótkoterminowe ($r = 0,7659$), jak również przychody ogółem ($r = 0,9934$) i liczba zatrudnionych ($r = 0,7070$).

WYNIKI FINANSOWE

W tabeli 5 przedstawiono wyniki finansowe przedsiębiorstw w badanym okresie, na różnych poziomach (rodzajach) działalności. W całym badanym okresie przedsiębiorstwa notowały straty na sprzedaży, wahające się w przedziale od -342 do -815 tys. zł, w zależności od roku. Począwszy od 2004 roku poziom straty z wyjątkiem 2006 roku był zdecydowanie mniejszy niż w latach poprzednich. Po uwzględnieniu pozostałych przychodów operacyj-

nych i pozostałych kosztów operacyjnych nastąpiła znaczna poprawa wyniku finansowego na działalności operacyjnej ogółem. W całym analizowanym okresie na działalności operacyjnej przedsiębiorstwa odnotowywały zyski, chociaż w 1999 roku wynik ten ukształtował się na bardzo niskim poziomie (24 tys. zł). Można też zauważyć, że w latach 1997-2003 poziom zysku na działalności operacyjnej był średniorocznie wyraźnie niższy niż w latach 2004-2007. Po uwzględnieniu przychodów i kosztów finansowych wynik finansowy (na działalności gospodarczej) uległ pogorszeniu w stosunku do wyniku na działalności operacyjnej. Dotyczyło to wszystkich lat analizy. W latach 1998 i 1999 przedsiębiorstwa odnotowały stratę na działalności gospodarczej, w pozostałych natomiast zysk, jednak na różnicowanym poziomie, niższym w okresie do 2003 roku włącznie, wyższym począwszy od 2004 roku, to jest momentu wejścia Polski do Unii Europejskiej, kiedy wprowadzono w rolnictwie dopłaty bezpośrednie i płatności z tytułu ONW oraz dzięki ożywieniu eksportu odnotowano poprawę koniunktury w rolnictwie.

Zmiany wyniku finansowego w badanych przedsiębiorstwach w analizowanym okresie odzwierciedla następująca funkcja trendu:

$$y = 375,92 + 125,80 \times t$$

$$R^2 = 0,7393$$

gdzie:

y – zysk netto [tys. zł],

t – kolejny numer analizowanego okresu,

R^2 – współczynnik determinacji.

Z powyższego równania tendencji rozwojowej wynika, że zysk netto wzrastał średniorocznie o około 126 tys. zł. Obliczona regresja (przy poziomie istotności $\alpha = 0,05$) jest statystycz-

Tabela 5. Wyniki finansowe w przedsiębiorstwach (średnio na przedsiębiorstwo) w latach 1997-2007

Wyszczególnienie	Wartość w roku [tys. zł]										
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
A. Przychody ze sprzedaży i zrównane z nimi	7 321,8	8 153,8	8 303,9	9 253,7	9 295,0	9 294,3	9 141,5	10 673,1	10 901,6	10 864,6	12 331,5
B. Koszy działalności operacyjnej	7 920,6	8 917,3	9 118,4	9 696,1	9 870,8	9 895,4	9 870,1	11 029,8	11 243,2	11 552,5	12 814,7
C. Zysk (strata) ze sprzedaży	-598,7	-763,5	-814,5	-442,4	-575,8	-601,1	-728,6	-356,6	-341,6	-687,9	-483,1
D. Pozostałe przychody operacyjne	923,8	989,9	944,6	987,8	979,8	1 076,6	1 236,9	1 704,9	1 536,5	1 902,2	2 105,0
E. Pozostałe koszty operacyjne	64,8	65,4	105,9	129,2	129,8	231,0	165,7	325,8	291,5	436,1	341,1
F. Zysk (strata) na działalności operacyjnej	260,3	161,0	24,2	416,2	274,2	244,5	342,6	1 022,5	903,4	778,2	1 280,7
G. Przychody finansowe	81,1	96,1	71,5	185,3	124,0	81,2	77,1	106,8	93,7	79,4	123,7
H. Koszy finansowe	177,6	257,9	191,7	247,0	205,1	155,5	256,2	145,5	106,7	141,1	232,2
I. Zysk brutto na działalności gospodarczej	163,8	-0,9	-96,0	354,5	193,0	170,2	163,5	983,8	890,4	716,5	1 172,2
J. Zyski nadzwyczajne	23,0	8,2	6,8	75,1	40,3	53,9	10,5	12,5	7,2	4,6	21,2
K. Straty nadzwyczajne	2,6	14,7	4,3	56,8	20,7	44,1	5,0	5,0	1,7	0,5	2,1
L. Zysk (strata) brutto	184,2	-7,4	-93,5	372,7	212,6	180,0	169,0	991,3	895,8	720,7	1 191,3
M. Obowiązkowe obciążenia wyniku finansowego	27,3	5,8	-6,8	19,1	15,0	29,6	32,2	2,6	43,5	37,0	36,6
N. Zysk (strata) netto	156,9	-13,1	-86,7	353,6	197,6	150,3	136,8	988,7	852,4	683,7	1 154,8

Źródło: opracowanie własne.

nie istotna, obliczona wartość testu t-Studenta wynosi 4,763 i jest większa niż wartość tablicowa testu (3,250).

Poziomy wynik finansowy netto był dodatnio skorelowany z takimi czynnikami, jak: wartość aktywów ogółem ($r = 0,6140$), w tym z wartością aktywów obrotowych ($r = 0,6294$), a także wartość kapitałów własnych ($r = 0,6741$).

PODSUMOWANIE

Z przeprowadzonych badań wynika, że w badanym okresie przedsiębiorstwa wykazały realny wzrost przychodów i kosztów ogółem oraz zysków netto. Zarówno przychody, jak i koszty, a szczególnie zyski netto wzrosły bardziej niż skumulowany wskaźnik inflacji. Po stronie przychodów dominujące znaczenie miały przychody z działalności operacyjnej, a wśród nich przychody ze sprzedaży. Należy jednak dostrzec ważną rolę pozostałych przychodów operacyjnych, w tym głównie różnych form dotacji i dopłat. Bez nich w badanym okresie przedsiębiorstwa notowałyby straty.

Wśród kosztów główną pozycję stanowiły koszty operacyjne, głównie koszty materiałów i energii, wynagrodzeń z pochodnymi, usług obcych oraz amortyzacji. Koszty te stanowiły około 95% kosztów ogółem. Wskazuje to na potrzebę dokładnej analizy tych kosztów w badanych przedsiębiorstwach i poszukiwania możliwości ich racjonalizacji. W związku z obserwowaną tendencją szybkiego wzrostu płac jednostkowych oraz nośników energii, uzasadnione jest dalsze wdrażanie pracooszczędnych i energooszczędnych technik wytwarzania.

Wyniki finansowe badanych przedsiębiorstw były realizowane głównie na działalności operacyjnej. Zarówno działalność finansowa, jak i wynik na poziomie zysków i strat nadzwyczajnych w niewielkim stopniu korygowały osiągnięte wyniki na działalności operacyjnej. Decydujące znaczenie dla ukształtowania się ostatecznego wyniku finansowego (zysku netto) miały pozostałe przychody operacyjne, w tym dotacje do hodowli, dopłaty bezpośrednio i zyski ze zbycia środków trwałych. W żadnym roku analizy nie udało się uzyskać badanym przedsiębiorstwom dodatniego wyniku ze sprzedaży. Oznacza to, że czynione próby zmniejszania wsparcia finansowego dla gospodarstw rolnych, w tym szczególnie dużych przedsiębiorstw rolnych, mogą oznaczać znaczne pogorszenie ekonomicznych warunków gospodarowania i zagrażać dalszemu ich rozwojowi, o ile nie nastąpią w nich konieczne dostosowania do zmienionych warunków gospodarowania. Podobnie, duże znaczenie przychodów ze sprzedaży i zrównanych z nimi w kształtowaniu ostatecznego wyniku finansowego (netto) w badanych przedsiębiorstwach oznacza, że są one bardzo wrażliwe na zmiany koniunktury na rynku produktów rolnych.

LITERATURA

- Bień W. 1999: Zarządzanie finansami przedsiębiorstwa. Wyd. Difin, Warszawa.
- Czubakowska K., Gabrusewicz W., Nowak E. 2009: Przychody, koszty, wynik finansowy przedsiębiorstwa. PWE, Warszawa.
- Franc-Dąbrowska J. 2006: Gospodarowanie wynikiem finansowym w przedsiębiorstwie rolniczym. *RNR Seria G T. 92*, z 2. Warszawa.
- Grontkowska A. 2007: Zmiany zasobów i wyników spółek ANR w latach 1996-2005. *RNR Seria G T. 94*, z 1. Warszawa.

- Helta M, Świtłyk M. 2008: Efektywność techniczna spółek Agencji Nieruchomości Rolnych w latach 1994-2006. *RNR Seria G T. 95*, z 1. Warszawa.
- Kołoszko-Chomentowska Z. 2006: Płatności bezpośrednie a sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolniczych. *RNR Seria G T. 92*, z 2. Warszawa.
- Runowski H. 1997. Postęp biologiczny w rolnictwie. Wyd. SGGW, Warszawa.
- Runowski H. 2002: Finansowanie inwestycji w spółkach hodowli roślin i zwierząt AWRSP. Wyd. Politechniki Koszalińskiej.
- Rutkowski A. 2000 : Zarządzanie finansami. PWE, Warszawa.
- Wilczyński A. 2008: Prognoza wyników ekonomicznych wielkoobszarowych gospodarstw roślinnych w 2014 roku. *RNR Seria G T. 95*, z 1. Warszawa.
- Wyszkowska Z. 1996: Wybrane elementy wskaźnikowej analizy finansowej na przykładzie przedsiębiorstw rolniczych. Wyd. Akademii Techniczno-Rolniczej, Bydgoszcz.

Henryk Runowski

LEVEL AND STRUCTURE OF INCOMES, COSTS AND FINANCIAL RESULTS
OF BREEDING COMPANIES IN THE YEARS 1997-2007

Summary

The paper aims to assess the changes in the level and the structure of incomes, costs and financial results of the breeding companies owned by the Agency of Agricultural Property in the years 1997-2007. The executed researches show that in the analyzed period the companies reported net profit from the total activity, with some differences with regard to particular activities. The key importance for the development of financial and economic results had play in these companies the operational activity, esp. other operational activity (mostly received subsidies). The other activities only in small part, and with negative direction, influenced the final financial results.

Adres do korespondencji:
Prof. dr hab. Henryk Runowski
Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw SGGW
ul. Nowoursynowska 166
02-787 Warszawa
tel. (0 22) 593 40 20, 593 42 32
e-mail: henryk_runowski@sggw.pl